

A TÖRTÉNELMI KORSZAK KEZDETE.

Hol kezdődik a világtörténet? beletartozik-e az ú. n. történelem előtti kor? mikorra lehet tenni az idővel mérhető s az eseményeket legalább általános körvonalakban föltűntető történelmi korszak kezdetét? E kérdések a különböző irányban tett újabb kutatások után mindannyiszor fölmerülnek, valahányszor egy-egy új világtörténelmi munka lát napvilágot.

»A világtörténet az emberiség fejlődésének története« — írja Marczali Henrik az általa szerkesztett *Nagy Képes Világtörténet* programmszerű előszavában. Ha ez igaz, pedig teljesen igaz, akkor az emberiség kezdetleges kora ép úgy anyagát képezi a történelemnek, mint a nagy kulturákat teremtő, nagy államokat alkotó népek működése, s ha amott a tudományos eredmények megállapításában a kutatás másféle módszerrel jár is el, mint olyan történelmi tényeknél, melyekről már írásos emlékek beszélnek, ez nem változtat a dolog lényegén, hogy a történelem mindjárt akkor kezdődik, mikor az emberiség kivetkőzve a teljes vadság állapotából, lépésről lépésre halad előre s odáig fejlődik, hogy a legrégibb kulturákat a Tigris és Eufrates, meg a Nilus völgyében megteremti. Nem mellőzheti tehát a fejlődésnek ezt a folyamatát az olyan munka, melynek tárgya a világ története, bármelyik ágát vegyük is az emberiség működésének, akár az anyagi dolgokban és életmódban, akár a társadalmi szervezkedésben, akár a vallásos felfogásban és a szellemi élet egyéb nyilvánulásaiban tett fokozatos előmeneteléről legyen is szó.

Az ősrégészet megállapította, hogy volt az emberiség életében egy olyan kor, a mikor a létért való küzdelemben

nem volt egyéb fegyvere és eszköze kovából pattogatott durva szakóczáknál. Bármilyen primitívek is ezen ú. n. palaeolith szerszámok, mégis ezek vezették lépésről lépésre az embert a kő megmunkálásának azon fokára, hogy Egyiptomban már öt évezreddel ezelőtt olyan óriási kő-emlékeket tudott létre hozni, minők a sphynx, meg a piramisok. Évezredek multak el addig, a míg a kőeszközök megszokott idomában egy kis változás történt s annyira fejlődtek, hogy a szerszám és a fegyver között különbséget tettek s mindegyiket a rendeltetésének megfelelőbb formában készítették. A régészek, Mortillet Gábor felosztását követve, franciaországi lelhelyek után szokták elnevezni a palaeolith kor különböző eszközformáit, és felhasználva az egyes formák előfordulásánál észlelhető geológiai tanúságokat, megállapították, hogy a kezdetleges jellegű chellesi, saint-acheuli és moustieri típusú eszközökkel élő s az afrikai feketékkel szorosabb kapcsolatban levő atlanti-melléki mammut-vadász népséget oly hosszú időszak választja el a csont- és kőfaragásban már előbbre haladt, sőt némi művészi kísérleteket tevő ló-vadász solutrei és rénszarvas-vadász magdalénei népségtől, hogy azalatt Európa éghajlata egészen megváltozott, a nedves és mérsékelt melegből fokozatosan átment a száraz hidegbe, majd a jégkorszakba, a mikor a végnélküli jégmezők egész Közép-Európáig és Dél-Oroszorszáig nyúltak le s ezzel kapcsolatban az állatvilág is nagy átalakuláson ment keresztül, kipusztult Európából a barlangi medve, barlangi oroszlán, az orrszarvu, a foltos hiéna, a mammut stb. s Európaszerte a hideg égöv állatai, a rénszarvas, pézsmá-ökör stb. terjednek el. Ez a korszak is elmúlt lassankint, a száraz hideget nagy esőzések váltják fel, a sivatag és tundra helyén erdőségek nőnek, előbb fenyvesek, azután lombos fák, bükk, tölgy stb. a rénszarvas fölszorúl északra, helyette a gímszarvas lesz az átmeneti korszak legjellemzőbb állata, s a korszak vége felé az eszközök sorában feltűnik a csiszolt kő, a mely már a khaldeai és egyiptomi kultúrával van kapcsolatban, melynek régebbi szakában szintén a csiszolt kő szolgáltatta az eszközök és fegyverek rendes anyagát.

Az a lépésről lépésre haladó és hosszú fejlődési folyamat

akkor is konstatalható, ha az ősi állami és társadalmi alakulások, meg a különböző vallás-erkölcsi rendszerek legkezdetlegesebb alapelemeire megyünk vissza, melyekből fokozatosan létrejöttek. Valamennyinek a csirája ott található a ma is vadságban élő néptörzsek primitív családi szervezetében és nyers természetimádáson alapuló világnézetükben, melyeknek egy-egy megkövült és érthetetlen, sokszor visszatetsző vagy nevetségesnek látszó maradványa a kulturnépek szokásai és szertartásai közt is szívosan fentartotta magát.

Mindezeknek vázlatosabb vagy részletesebb tárgyalása el nem maradhat az olyan művekből, melyek a világ történelmének előadását tűzték ki feladatukúl, s csak azután térhetnek át arra a két ősi kulturára, mely a palaeolith kor sok évezredre terjedő tartama után, körülbelül a nyugot-európai magdalénei korszak vége felé Khaldeában, majd Egyiptomban fejlődött ki, s legrégibb szakában, a mely azonban már nem választható el a szorosabb értelemben vett történelmi korszaktól, megfelel a neolith vagy csiszolt kő kornak.

A régi felfogás szerint a kultura legegőbb Egyiptomban fejlődött ki, míg az újabb kutatások mind több és több bizonyítékot hoznak fel arra, hogy az egyiptomi műveltség alapelemei khaldeai eredetre vezethetők vissza. Mostani ismereteink szerint kétségkívül Babylonia déli része volt a legrégibb civilisatio hazája, hol az ember már ezelőtt valami nyolczezer évvel rendezettebb társadalmi viszonyok közt élt, volt bizonyos vallásos rendszere, isteneinek oltárokát s azok körül templomszerű épületeket emelt, a vallásos szertartások végzésére volt külön papi osztálya, ismerte a házi állatokat és a földművelést, megtalálta az írást, megfigyelte a csillagok járását és az évszakok váltakozásának tartamát, s az időt ezen tapasztalatok alapján osztotta be évekre.

Időbeosztása nyújt módot arra, hogy a khaldeai műveltség kezdetét már bizonyos kronologiai adathoz tudjuk kötni. *Miss Emmeline Plunkett* tette ilyen szempontból vizsgálat tárgyává a khaldeai időszámítást ¹⁾ s arra az eredményre jutott,

¹⁾ Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, XIV. k. 1892. 112. l. — XVIII. k. 1896. 67. l. — XIX. k. 1897. 229. l.

hogy Babylonia északi és déli része kétféle módon számította az esztendő első napját: délen, Lagasban vagy Szirgullában a téli napfordulattól vette kezdetét az év, Akkádban pedig a napnak a Kos-csillagzatba való belépésétől. Mind a két hagyományos időszámítás ugyanazon egy forrásból eredt, kezdete tehát olyan időszakba helyezendő, a mikor a kétféle újév napja összeesett, vagyis a mikor a nap a Kos-csillagzatba a téli napfordulatkor lépett be. Ez pedig a Kr. e. 5750-dik évet megelőző 1750 esztendőös cyklusban történt, mert már Kr. e. 5750 — 4000 közt a nap téli napfordulatkor a Halak, az arra következő 4000 — 2250 közti időszakban, Gudea idejében pedig a Vízöntő csillagzatában állt, s viszont a Kos-csillagzatban való napállás az erre alapított akkád naptárban később már a tavaszi napéj-egyenlőség időpontjával (márcz. 21.) esett össze. A khaldeai naptárt tehát Kr. e. 7500—5750 között alkották meg, s az a nép, mely létrehozta, már túl volt a barbárság állapotán, mert olyan időszámítás, mely az égitestek rendszeres mozgásán alapszik s nemcsak az évszakok változásával, hanem a napnak bizonyos csillagzatban való állásával is összefügg, a csillagászati megfigyeléseknek jóval korábban megkezdett folytonosságáról és fejlettebb fokáról tanuskodik.

Ha a rendszeres időszámítás kezdete Khaldeában ilyen régi időkbe megy vissza, akkor egy pár kronologiai adat megbízhatósága felől is más fogalmunk lesz, mint a mikor semmi-féle mértéket sem tudtunk velők szemben alkalmazni. Ilyen az az adat, melyet az utolsó babyloni király, Nabunahid (Kr. e. 555—539) említ az általa újra fölépített észak-babyloni szipparai ősrégi nap-templom alapító okmányában, hol azt mondja, hogy azt ő előtte 3200 évvel alapította Naram-Szin, Szargon fia. Naram-Szin e szerint Kr. e. 3750 körül uralkodott, s ő és apja, a félszázadon át uralkodó Szargon vagy Szarjukin kezdik meg Babylonia északi részében a semita elem történetét, mely több mint másfélezer éven át a szumír kultúra fokozatos elsajátításából s lassu terjeszkedésből állt, míg végezetül a szumírokat teljesen magába olvasztotta. Szargon és Naram-Szin hatalma a közép-babyloniai Nippurra is kiterjedt, hol a philadelphiai egyetem által 1888—1895-ben rendezett

ásatások alkalmával igen sok téglát és egyéb épületrészt találtak az ő bélyegükkel ellátva. Építkezésük törmelékei a húsz méternyi vastag nippuri romhalmazban a középső rétegzetet képezik; e fölé építtette a későbbi időkben Ur-Gurra vagy Ur-Bahu az utóbb is még többször helyreállított és tovább épített nagy *ziggurat*-ot vagyis a négy sarkával a négy világtáj felé néző toronyalakú nagy négyszögű templomot, mely egész szerkezetére nézve nagyon megegyezett a legrégibb egyiptomi, különösen a meidumi és szakkarai téglapiramisokkal. A szakkarai piramist a III-ik dinasztiából való Zoszer farao építtette, Ur-Gurra korszaka tehát körülbelül az egyiptomi III-ik dinasztia uralkodásának idejével esik össze s megelőzte a nagy piramisépítő királyok, Khufu, Khefren és Menkauré korszakát (Kr. e. 3000 körül). Ilyenformán egy újabb támpontot nyertünk arra nézve, hogy a Nabunahid adata után Naram-Szin uralkodási évének fölvelt idő (Kr. e. 3750) megbízható, mert Naram-Szin kora megelőzte Ur-Gurra korát, ez pedig az egyiptomi piramis-építkezések régebbi (tehát a Kr. e. 3000-et megelőző) szakával egyidejű.

Ha már most számba vesszük, hogy a Naram-Szin-féle építkezések színvonala alatt Nippurban épületrészekből, cserépből, széttört föliratos kövekből még egy $9\frac{1}{4}$ méter mélységű törmelékhalmoz került elő a meg nem munkált őstalaj fölött, úgy hogy már előzőleg legalább is kétszer dült romba s épült újra a világ urának Mullilnak emelt templom: a khaldeai építkezések kezdete szintén visszavezethető abba a Krisztus születését valami hatezer évvel megelőző korszakba, a mikor a khaldeai naptár keletkezett, tekintve, hogy a Szargon és Naram-Szin építkezéseinek színvonala fölött elterülő s amannál nem sokkal magasabb (11 méter) romhalmaz összegyűlemlésére valami negyedfél ezer év kellett.¹⁾

Nem ismerjük a khaldeai civilisációnak a legősibb kezdetleges állapotokból való kibontakozását, s így nem tudjuk, hogy az a nép, melytől ered, a fejlődésnek milyen stadiumain ment keresztül, a míg oda jutott, hogy a földkerekség leg-

¹⁾ Globus, 1897. LXXII. Nro. 4. 63. 1.

régibb városát, Nippurt alapította.¹⁾ Lehet, hogy az eddigi kutatók figyelmen kívül hagyták az ősrégészet körébe tartozó nyomokat, de az sem lehetetlen, hogy Babylonia területe csak a palaeolith kor letűnte után kezdett benépesedni, s legelső lakói nemcsak a csiszolt kőeszközök ismeretét vitték oda magukkal ismeretlen ősi hazájukból, midőn a Tigris és Eufrates völgyeit megszállták, hanem életviszonyaikban, úgy szintén szellemi és társadalmi téren is a fejlődésnek aránylag magasabb fokát érték el.

A tudósok nagy többsége a turán vagy ural-altáji népcsalád egyik ágának, a szumír népnek tulajdonítja a leg-régibb kultúra alapításának dicsőségét. Úgy tetszik azonban, hogy a mint a khaldeai műveltség semita rétege alatt meg lehetett állapítani egy régebbit, a szumír réteget, azonképen kell lenni egy még régebbinek is, mely ép úgy alapját képezi a szumír kultúrának, mint ez a semitának.

Minél jobban ismerjük a szumír nyelvet, annál jobban kitűnik, hogy igazuk volt azoknak, kik a turán nyelvek közé sorolták, mely egyfelől a török-tatár, másfelől a finn-magyar csoporttal volt közelebbi rokonságban. Körülbelül négyezer éve már, vagy több is, hogy kihalt s csak mint szent nyelvet művelték még valami másfél ezer évig a babyloni és asszíriai papok, mindamellett az olyan szók és nyelvtani alakok egyezése, minő pl. *ada* (ad-da) = atya, török: *ata*; *ada-mu* = atyá-m, török: *ata-m*; *ana* (an-na) = anya, török: *ana*; *dingir* (di-in-gir, din-gi-ra) = isten, török-mongol: *tengeri*, *tangri*, ég, isten; *nab*, fény = magyar: *nap* stb. oly szembeötlő, a ragozás, szóképzés (agglutinálás a vocalharmonia nyomai-val) annyira a turán nyelvek szellemében történt s annyira hiányzik belőle minden olyan sajátosság, mely az árja vagy sémi nyelveket megkülönbözteti az ural-altáji nyelvektől, hogy a szumír népet semmi esetre sem lehet kiszakítani a turánságból, a mit különben a nyugot-európai tudományos világ általában elfogadott már, csak nálunk nem akarnak ezzel a ténnyel számolni.

¹⁾ A khaldeai hagyomány szerint különben Urudugga vagy Eridu még régebben keletkezett, de ennek maradványai még nincsenek átkutatva.

Úsakhogyz ezzel egy sereg megoldatlan kérdés áll elő.

Mint turánok, midőn ősi hazájukból, mely egyes nyomok szerint Khaldeától északkelet felé, valamely hegyvidék, hihe-tőleg a Pamír környékén, a többi turánság környezetében volt, leszálltak a Tigris és Eufrates völgyeibe, csakis egy pásztor vagy épen vadász népnek nagyon kezdetleges kultu-rális és életviszonyai között lehettek. De, mint említettük, a khaldeai kultúra legrégibb emlékei is már magasabb fejlettségi fokot tüntetnek föl, melynek előzményeit a babyloni területen nem lehet kimutatni, s így elesik annak a föltevésnek a lehe-tősége, hogy maguk a szumírok voltak azok, a kik a Kr. e. 6000 évet megelőző időkben a Tigris és Eufrates termékeny síkságán fokozatosan fejlesztették ki a kulturát. Mint vala-mennyi kezdetleges államalakulásnál. Babyioniában is úgy kellett történni, hogy volt egy békés hajlamú, a kulturára fogékony népség, mely földműveléssel foglalkozott, csatornákat, templomokat, városokat épített, föltalálta az írást, megfigyelte a csillagok járását, s ezt a népet harczias nomádok hódították meg, a kik államot szerveztek, beolvasztották a régi lakosságot, és elsajátították, majd pedig tovább fejlesztették kulturáját.

Mikor a szumírság föltűnik a történelem szemhatárán, akkor már rég megtörtént az összeolvadás, a mire vall a faji átalakulás; a szumírokat ugyanis az alacsony termet, sas orr, előre álló, de nem ferde szem, húsos arcz, szakálltalanság és szembetűnően sötét szín (a kétnyelvű hymnuszokban *fekete fejűek*), vagyis egyes mongoloid sajátságok mellett a délázsiai negroidok faji tulajdonságai jellemezték.

Úsakis a vérkeveredés mellett érthető meg a szumírok-nak a turán népektől sokban elütő volta, holott nyelvük turán eredetre mutat, s ezen az alapon azt a következtetést von-hatjuk le, hogy a szumírságban a turán eredetű népelem mellett volt egy sasorrú, sötétbőrű népréteg is, mely azonfölül a legrégibb figurális emlékek tanúsága szerint a már átalakult szumír tipustól is különbözött az által, hogy nagy termetű volt (a hajdankori *óriások*-ról tud mind a khald monda, mind a biblia) s azonkívül dolichokephal fejalkatú, míg a tulaj-

donképeni szumír tipust a kerekfejűség jellemezte.¹⁾ Ez az ősi népelem a mithikus mezbe öltöztetett khaldeai hagyományok szerint a tenger felől, mint a hajózásban már jártas nép, szállta meg Babylonia déli részét.

Fennmaradt ugyanis az emléke annak, hogy midőn az emberek (a szumírok) a négy nagy folyótól környezett Édenből (Pamir) leszálltak a khaldeai síkságra s ott eleinte minden törvény nélkül, mint a vadak éltek, a Vörös tengerből ott, hol Babylonia határát érinti, vagyis a persa öbölből, egy Oannes nevű haltestű ember jött elő s a nappalt a földön töltve, éjjel pedig ismét a tengerbe merülve, megtanította az embereket mindenféle tudományra és mesterségre: a betű használatára, geometriára, a városalapítás és templomépítés szabályaira s a földművelésre. A monda még négy más ilyen jóindulatú tengeri csodalényről beszél, kik a későbbi időkben jelentek meg, a midőn Babyloniában már az istenek uralkodtak. Kihámozva a csodás dolgokból a lényeges vonásokat, alig lehet kétségünk, hogy itt egy a persa öböl felől gyarmatosító hajós nép kulturális befolyásának a hagyománya maradt meg, a mire egész világosan utal a haltestű ember képze, mert hiszen az állapothoz közt egy a hajózásnak még fogalmával sem bíró primitív nép csakis valami félig hal, félig ember-félének gondolhatta azokat az előtte csodálatos lényeket, a kik képesek voltak a vízén járni. Hogy ezek a persa öböl felől jöttek s onnan terjedt tovább az általuk

¹⁾ Cope a »The American Naturalist« cz. folyóirat 1896. augusztusi füzetében, a nippuri ásatásokra támaszkodva, az ő khaldeai népet szép, erős, egyenletes természetűnek, egyenesen álló nagy szeműnek, erős, egyenes vagy kissé hajlott orrúnak, keskeny ajkúnak s határozott dolichocephalnak állapítja meg, s ebből azt a merőben tarthatatlan következtetést vonja le, hogy mivel a race-jelek semmiképp sem egyeznek meg a mongol faj tulajdonságaival, de meg egyéb okoknál fogva a semiták is ki vannak zárva, a szumírok csak árják (indogermánok) lehetnek. Cope azonban nemcsak a szumír nyelv általánosan elismert turánosságát, hanem a khaldeai őskulturának az alább említendő okoknál fogva egy a persa öböl felől terjeszkedő sötét bőrszínű hajós néppel való összefüggését és más egyéb szempontokat is (minők pl. az árja népfaj balttenger-melléki alakulásának bizonyítékai) figyelmen kívül hagyott. Az általa kiemelt anthropologiai tanúságok azonban mindenesetre fontosak, azokat mi is felhasználtuk, csakhogy a különböző szempontok mérlegelése után egészen más eredményre jutottunk.

meghonosított kultúra, ezzel teljesen összevág az a másik körülmény, hogy Kháldea legrégibb és legszentebb helyei déli Babyloniában voltak, s az a város, mely valamennyinél szentebb és régibb volt, a legrégibb isten-dinasztia hazája Nunki vagy Urudugga (Eridu), egyúttal legdélibb fevésű volt. A gyarmatosok ősi fészkeinek az indiai oceán valamelyik szigetén kellett lenni s még hosszú ideig függtek az anyaországtól. Erre vall Gisdubar (Izdubar) vagy Gibilgamis mondájának azon része, mely elmondja, hogy Gisdubar fölkereste az utolsó isten-királyt, az özőnvízből megszabadult Samasnapistit, más néven Nuhnapistit (a bibliai Noé) vagy Khasziszadrát (Xisuthros), a kit a halál vizein való másfél hónapi hajózás után egy mocsaraktól körülvett szigeten, a boldogok országában (Hommel föltevése szerint Szokotora) talált fel.¹⁾ Ebből még az is kitűnik, hogy az istenekül tisztelt királyok tulajdonkép a tengeren túli anyaország királyai voltak s nem Kháldea területén székeltek. Vegyük ehhez, hogy a szumír kultúrában az *ég* legrégibb képzetét az Oceánhoz fűzték. *Anu* a. m. az *ég* oceán, a mi ismét csak tengeri néptől eredhet, mert a szárazföldi nép felfogása szerint az *ég* a. m. *mennyezet*, *boltozat*, melyet a különböző hitregék szerint óriások, (Atlas stb.) tartanak a vállukon. Ha már most mindazt összegezzük, a mit ezen ősz kultúráról következtettünk: a hajózásban való jártasságát, valamely délvideki szigetről való terjeszkedését, sötét bőrszínét, nagy és izmos, erős termetét, dolichocephal fejalkatát, — arra a végeredményre jutunk, hogy tipikus sajátosságainak jellemző vonásai leginkább föltalálhatók abban az indonesiai ősfajban, melynek maradványait a polynézek olvasztották magukba, s a malaj népcsoportból, melyhez nyelvüknél fogva tartoznak, kiválnak magas termetüknél és dolichocephal fejalkatuknál fogva.²⁾

¹⁾ *Hommel*: Geschichte des alten Morgenlandes. (Sammlung Göschel.) Stuttgart, 1895. 45. l.

²⁾ A nyugoti polynézek faji jellegükre nézve a malajokhoz közelednek, a kikből a Kr. e. időkben kiváltak; a keletiek és északiak azonban vér szerint egy egészen más fajnak az ivadékai, úgy hogy egy francia anthropologus, Lombardi, a három őszre az »dolichocephal borealis« csoportjában egy külön őstípusnak veszi föl. A polynézek ezen ágát, melyhez tartoznak a havaii kanakok, új-zelandi maorik, tahitiak stb., jellemzi az európai fogalmak szerint szabályos, tojásdad arczképződés, magas homlok,

Ez a sötétbőrű ősrégi tengeri népfaj Amerikába is eljutott s nyomokat hagyott az amerikai néptörzsek faji és néprajzi alakulásában, valamint a sarkaikkal a négy világtáj felé forduló piramis-szerű lépcsőzetes közép-amerikai templomokat tekintve, legrégibb civilisációjában is.

Berosus tíz isten-királyról beszél, kik összesen 120 szárig, vagyis 432 ezer évig uralkodtak, míg az istenek uralkodása előtti korszak 72 szárra (259,200 évre) terjed, vagyis az özönvíz előtti korszak összesen 192 szárból állt. Hommel ¹⁾ kimutatta, hogy a tíz khaldeai őskirály megfelel az özönvíz előtti bibliai tíz ősapának, tehát, mint a négy folyótúl öntözött Éden, az özönvíz, a nyelvek összezavarodásának stb. mondája is mutatja, a khaldeai és bibliai őstörténelmi emlékek közös forrásra mennek vissza. A biblia szerint azonban Ádám-tól az özönvízig csak 1656 (a Septuaginta szerint 2242) év telt el, így joggal feltehető, hogy az eredeti khaldeai monda sem ismerte azt a mesés nagyságú időt, a mit Berosus tulajdonított az istenkirályoknak. A zavart alighanem a khaldeai ciklusos időszámítás későbbi átalakulása vagy félreértése idézhette elő. 1 szárrban volt 6 *ner* vagy 60 *szósz*, a 120 szárnak e szerint 7200 szósz, a 192 szárnak 11,520 szósz felel meg; ha tehát ezt a számot a bibliai adattal hozzuk kapcsolatba, akkor 11,520 szósz = 1656 (vagy 2242) évvel = holdév (354 napos) szerint 586,214 (793,668), napév (365¹/₄ napos) szerint 604,854 (818,890) nappal. Ezen számítási alapon pedig egy szószra csak 51—52 (70—71) nap esik. Berosus adatát tehát alighanem úgy kell módosítani, hogy a *szósz* eredetileg nem 60 *éves*, hanem 60 *napos* ciklust jelentett. Ennek hatszorosa (6 × 60 = 360) nagy-

arányos, gyakran hajlott orr, kissé duzzat ajak, hosszú, gyakran göndör fekete haj, hosszú és fekete szakáll, nyulánk, magas és erős testalkat s olajbarna szín. Hogy a polynéz őskultura terén végzendő részletes kutatások és összehasonlítások a khaldeai kultura tengerentúli eredete felől biztosabb eredményre is kilátást nyujtanak, arra nézve megemlítem, hogy a polynéz mythológiában is szerepel *Anuu*, a khaldoknál *Anu* (az égoczeán); hogy a polynézeknél (hawaii kanakoknál), ép úgy mint a khaldoknál, a különböző rangú istenek élén *három főistenség* volt, s isteneiknek (Tahitiban) lépcsőzetes, *piramis-szerű templomokat* építettek, minők voltak a khaldeai templomok, kezdve a legősibb időktől.

¹⁾ The ten Patriarchs of Berosus. (Proceedings of the Society of Biblical Archaeology. 1893. Vol. XV. Part. 5. p. 243.)

jában megfelel az évszakok váltakozásának, vagyis nem más, mint a napév első kezdetleges formája, a minő volt a legrégibb egyiptomi év is, és akkor ez volt a tulajdonképeni *ner*, nem pedig, mint Berosus mondja, a szósznak 10-szerese, s viszont a 60-as számításnak egy további alakját, a $60 \times 60 = 3600$ napos cyklust jelölték a *szúr* elnevezéssel. Hogy ilyennek kellett lenni a kezdetleges khaldeai időszámításnak, arra analogiának felhozható az ő-s-amerikai időszámítás, melynél a 20 napos cyklus képezi a kiindulási pontot s ennek különböző rendszer szerinti sokszorozása adja a cyklusos számítás külön nevekkel jelölt sokféle formáját, s a hol az évszakok váltakozását eleinte szintén csak 360 napban (18×20) állapították meg. Tehát csupán a rendszer formája más, alapgondolata ugyanaz a mi a khaldeai számításé, hogy t. i. az évszakok váltakozásának idejét az eredeti cyklus sokszorozása által állapították meg.

Ha már most ezt a számítási rendszert vesszük alapul Berosus adatának magyarázatához, arra az eredményre jutunk, hogy az özönvíz előtt számított 192 szár = 1920 *ner* (Berosusnál 1152) = 11.520 szósz 691,200 napot vagyis 1920 kezdetleges (1892 valódi) évet jelent, s ebből 120 szár = 1200 *ner* (Berosusnál 720) = 7200 szósz = 432 ezer nap vagyis 1200 kezdetleges (nem egészen 1183 valódi) év esik a tíz isten-dinasztia uralkodására. Ez a számítási rendszer, szemben a csillagászati alapon nyugvó, tökéletesebb időszámítással, mely a napnak a téli napfordulatkor való állását vette kiindulási pontul, az eredeti szumír időszámításnak tekinthető s végső elemzésében a kezdetlegesebb amerikai 20 napos cyklusra vezethető vissza ($3 \times 20 = 60$), melyben a *húsz* már az emberiség őskorában megállapított első nagyobb matematikai egységként szerepel, a minnek fogalmát a kéz és láb egyes ujjainak megkülönböztetése és az *egész ember* fogalmában való összegezése fejlesztette ki.¹⁾

Meddig tartott a teljesen mondai alakká vált Gisdu-

¹⁾ Az eszkimó nyelv egész nyersségében fentartotta ezt az ősi számítási módot, hol az ötön túl így számítanak: másik kéz egye (6), ketteje (7) stb. Első láb hárma (13), másik láb négye (19), az ember egésze (20).

bártól a történeti Szargonig és Naram-Szinig terjedő időszak, melyet a tíz isten-dinasztia főntebb 1183 évre számított korszaka előzött meg, más szóval a Kr. e. 3800-dik év (Szargon majdnem félszázados uralmának kezdete) és az isten-dinasztiák 1200 éves uralkodása közt levő hézag mekkora időtartamot foglal magában, a mi aztán egy újabb módot nyújthatna a khaldeai történet kezdetének meghatározására: e tekintetben nincs semmi támaszpontunk, legfőlebb addig mehetünk a következtetésekben, hogy az istenek uralkodása, a nippuri építkezések legalsó rétege s a khald csillagászati naptár kezdete egy korszakba esik s mindenesetre a Kr. e. 5750 előtti időkbe megy vissza. De már az 1183 éves korszak kezdetét a Kr. e. 7500--5750 közti ciklusnak valamely közelebről meghatározható időpontjához kapcsolni nem tudjuk, s így mindössze annyi látszik valószínűnek, hogy legkorábban Kr. e. 6000 (7500--1200) körül, legkésőbb Kr. e. 4600 (5800--1200) körül végződött.

Az új korszak, melyet a khaldeai nemzeti hős, Gisdubar vagy Gibilgamis, a semitáknál Namraszit vagy Nárudu (e. h. Namrudu), a bibliai Nimród, »a hatalmas vadász« nyit meg, ki először kezdett hatalmassá lenni a földön, nyilván a szumír hódítások kezdetét jelzi. Nimródot Kus fiának mondja a biblia, a nomád vadász törzsek terjeszkedése tehát az északkeleti hegyvidék felől, a legrégibb föliratokban emlegetett Kis város környékéről, vagyis a későbbi Akkádból (Észak-Babylonia) indult meg, melynek papi fejedelmei, mint a Hilprecht által megfejtett nippuri ősföliratok, a történelem ezen legrégibb okmányai beszélik,¹⁾ szövetkeztek az »íjj országából való csapatokkal« a Kenginek (Ki-Ingí, Ki Imi-ku) vagyis »a szent nyelv országának« nevezett Dél-Babylonia »a csatornák és hajók országa« fejedelmei ellen. Változó szerencsével folyt a két ország közti küzdelem. Egyik nippuri fölirat szerint Kengi királya, az Anu isten és Isztar istennő városában Urukban (Erech) székelő Insagszagana vagy Esagszagana, legyőzte az »íjj törzseit«, egy másik pedig Kis fejedelmét Enne-Ugunt verte le, de a

¹⁾ Old Babylonian Inscriptions chiefly from Nippur. Philadelphia, 1896.

hihetőleg több nemzedéken át tartó háboruskodásnak, mely alatt a legrégebb nippuri építkezések is romba dültek, mégis az lett a vége, hogy Kis fejedelme, Ur-Sulpanddu, legyőzte Lugal-Zaggiszit, Kengi királyát; fia Ukus pedig »az íjj országának főpapja« — mint egy »a világ urához« Mullilhoz intézett nippuri fogadalmi táblán mondja — Kengit is elfoglalta s mindent meghódított az Alsó-tengertől (persa öböl) a Felső-tengerig (Közép-tenger), Ararmától Larszáig.¹⁾

Azok a nippuri legalsó törmelékréteg felsőbb részeiben talált fölirat-töredékek, melyek a főntebb vázolt eseményeket adják elő, az ékírás oly kezdetleges és nyers formáját tüntetik föl, mintha — Delitzsch szavai szerint — most kerültek volna ki a föltaláló kezéből.²⁾ Mindenesetre hosszú fejlődési folyamat választja el az ékírástól Szargon és Naram-Szin korabeli idomától, mely utóbbi csekély eltéréssel ugyanannak az archaikus formának felel meg, a mi Ur-Gurra és Gudêa korszakát jellemzi.

Úgy tetszik nekünk, hogy a történeti Ukus, »az íjj országának főpapja,« az egész Elő-Ázsia fölött uralkodó kisi fejedelem alakja szolgáltatva a hagyományos történeti emlékezet anyagát Gisdubar (Ukus-dubar?) vagy Gibilgamis mondájához, míg a mithikus elem Hommel szerint a régi tűzistennek Gibilnek a beolvadása által jutott bele.

A hódítások és a szumírok előnyomulása nagy népkéveredésre vezettek. A nyelvek összezavarodtak, mondja a biblia, hogy egymás beszédét meg nem érték s a népek mindenfelé elszéledtek Sinhír mezejéről.

¹⁾ Globus, 1897. LXXII. Nro. 4. 63. l. — Sir Henry H. Howarth: The early History of Babylonia. (Az »English Historical Review«-ben. Nekem a »Science of man and Australasian Anthropological Journal« 1898. máj. 21-iki füzetében közölt ismertetés állt rendelkezésemre.)

²⁾ »Denn nicht allein, dass einzelne Schriftzeichen noch ältere Formen aufweisen als in den ältesten Texten von Tello, so ist die ganze Art und Weise der Schreibung eine so urwüchsige, unregelmässige, fast möchte ich sagen: wilde, dass wir wohl zuversichtlich behaupten dürfen: die in den ältesten Texten von Nippur üblichen Zeichenformen für »Feuer«, »Name« u. s. w. sind den Zeichen, wie sie aus der Hand der Schriftfinder hervorgegangen sind, gleich, oder kommen ihnen wenigstens äusserst nahe.« (Berichte über die Verh. der Sächs. Gesellsch. der Wissenschaften zu Leipzig. Phil. hist. Classe. 1896. II/III. Lipce, 1897. 169.)

A most bekövetkezett népvándorlással hozható kapcsolatba, hogy az elő-ázsiai ős semita-khámita nép ketté szakadt s egyik ága benyomult Afrikába. Schweinfurt szerint ¹⁾ ezek a bevándorlók Dél-Arábia felől költöztek Egyiptom déli és délkeleti részeibe, s mint pásztornép, déli Nubia legelőin terjeszkedtek tovább. Az ősi népjelleget ma is híven feltűntetik ivadékaik, a felső-egyiptomi és nubiai bedsa törzsek, az ababdek és bisarik. Hosszabb ideig tanyáztak a keleti hegységben s itt tanulták meg a kemény kő fegyverre és szerszámmá való feldolgozásának mesterségét.

Ugyanezen időtájban amattól függetlenül, de nyilván a szumír terjeszkedés következtében Dél-Babyloniából, Kengi országból is történt kivándorlás, mely a Nilus-deltában alapított gyarmatokat s az új Kengi, vagyis — mint a gyarmatosok dialektusa után átöröklődött a név — Khem földre átültette régi kulturáját s megismertette a Nilusvölgy lakóit a gabonával, ekével, vallásos rendszerével, építkezésével, csillagzatával, az írással és az érczekkel.²⁾

Igy pl. átvették a khaldoktól *Nu-t* (khald: Anu), az égoczeánt, a kit szintén az isten-rendszer élére helyeztek. Mint a khaldoknál, ennek is a lég istene, *Su* (szumír: In-lilla, semi: Bel) volt a fia, ezé pedig a földisten, *Keb* vagy *Szeb* (szumír: Ea), s nejeik: *Tef-Nut* és *Nut* (khaldoknál: Nin-lilla vagy Belit, Bahu és Dam-gal-Nunna vagy Dankinna), mint a khald mythológiában, az égoczeán női személyesítői. Hasonlókép a földistennek két pár gyermeke volt: *Osiris* és *Izis*, meg *Szet* és *Nebthaat* (khaldoknál: Merodakh és Isztar, Nergal és Ghanna), s Osiris a nyári nap, és Szet a téli nap ép olyan ellenségek, mint Merodakh (tavaszi nap) és Nergal (őszi nap). Merodakh nevét a *lakhely* és *szem* jegyével fejezték ki a khaldeaiak az ékiratokban; az egyiptomiak el-

¹⁾ Verhandlungen der Berlin. Anthropol. Gesellsch. Zeitschrift für Ethnologie, 1897. XXIX. 263.

²⁾ Hommel: Geschichte Babyloniens und Assyriens, 1885. 15—20. — U. a. Der babylonische Ursprung der ägyptischen Kultur. München, 1892. — U. a. Geschichte des alten Morgenlandes. (Sammlung Göschel.) Stuttgart, 1895. 50—54. — Globus, 1897. LXXII. Nro. 17. és 1898. LXXIV. Nro. 5.

felelték ugyan a jegycsoport eredeti jelentését, de nyomait megőrizték Osiris nevében: *usz* ugyanis a. m. lakhely, *ir* a. m. szem. Ezenkívül khaldeai eredetű az *élet fájáról* s a *boldogok szigetéről* (egypt. *lalu*, *babyl.* *Arallu*) való hit. A babyloni ezüst minából és ölből ered az *egyiptomi font* és *öl*. s a hieroglyphák közt egész sor olyan jegy van, minők pl. az *élet*, *testvér*, *rabszolga*, *baloldal*, *tenni*, *éj*, *égoczeán* stb. jegyei, melyek a hasonló jelentésű és alakú ékiratos jegyeknek felelnek meg.¹⁾ Az egyező jegyek közé számíthatni a *király* fogalmát kifejező s »méhet« ábrázoló hieroglyphát is; az ősi ékiratos jegy, mint Delitzsch kimutatta, két egyszerűbb ideogramma, t. i. a »nagy«-ot jelentő *gal* és az »ember«-t jelentő *lu* jegy összetételéből alakult, maga a sumír elnevezés is a. m. *lu-gal* = nagy ember, vagyis király. Az egyiptomiak átvették a jegyet, de eredeti értelme kiveszett a tudatukból, a sumír jegy körvonalai a »méh« képehez hasonlítottak s a hieroglyph-írásban azután a méhvel jelölték a király fogalmát.

Hogy az egyiptomi bevándorlók két különböző fajhoz tartoztak s hogy a semitákkal rokon nomádokat meg a Deltában letelepült kulturnépet semmi esetre sem szabad összezavarni, arra világosan utalnak azok a legrégibb sírokból származó, mészkből, elefántcsontból készült figurális emlékek, melyeket ilyen szempontból Schweinfurth tett vizsgálat tárgyává²⁾ s kimutatta, hogy két race-tipust tüntetnek föl, melyek közt a keskeny fejkátú, magas homlokú, sasorrú, keskeny ajkú és hegyes, göndör szakállú típus a semi-khamita típusnak felel meg, a másik pedig széles fejével, zömök testalkatával, vastag arczával, ugyanolyan ajkával, rövid nyakával és szakálltalan-ságával a khaldeai (vegyülék)-tipussal egyezik.

A mi a bevándorlás idejét illeti, erre nézve *J. Normann Lockyer* kutatásai nyújtanak némi támaszpontot, ki az egyiptomi templomok építésének korát csillagászati alapon igyekezett meghatározni s kutatásainak eredménye a következőkben foglалható össze³⁾:

¹⁾ *Hommel*: Geschichte des alten Morgenlandes. 1895. 50—54. l.

²⁾ Zeitschrift für Ethnologie. Verhandlungen der Berliner Anthrop. Gesellschaft, 1898. XXX. 180.

³⁾ V. ö. Archiv für Anthrop. 1896. XXIV. 175.

1. A régebbi időkben különböző, jól határolt korszakai vannak a templomépítésnek, melyeket részint az északi, részint a déli éggömb csillagai szerint orientáltak.

2. Az északi éggömb csillagai, nevezetesen a Nagy-medve α -ja és a Sárkány γ -ja szerint orientált templomok a Deltában kezdődnek.

3. A legrégibb észak-csillagzati templomok a téli napisten Szet (a khaldeai Nergal), meg Phtah tiszteletére emeltettek a Kr. e. 5400—4200 közti időben.

4. A Sárkány csillagzat γ -ja Denderahban lép a Nagy-medve α -ja helyébe s az észak-csillagzati templomok délen Karnakon és Dakkehban Kr. e. 3500 körül kezdődnek.

5. A déli ég csillagai (Phaet a nyári napfordulatkor és α Centauri az őszi napéjegyenkör) szerint épített templomok csaknem egyidejűleg Kr. e. 3500 körül Dsebel Barkalban, Philaeben és Thebében tűnnek föl.

6. Kr. e. 3000 körül találhatók egymás mellett az északi és déli éggömb csillagai szerint készült templomok.

7. A későbbi időkben már túlnyomóan a déli csillagzatok szerint vannak a templomok orientálva.

Ha tehát a szumír hódítások kezdete a fentebbi számítás szerint a Kr. e. 6000—4600 közti évekbe tehető, a legrégibb egyiptomi templomok keletkezése pedig a Kr. e. 5400—4200 közé: azon okozati összefüggésnél fogva, a mi közöttük volt, egy szűkebb határok közt mozgó kronológiai adatnak a Kr. e. 5400 (az egyiptomi templomépítés legkorábbi éve) — 4600 (a szumír terjeszkedés legkésőbbi éve) közti időt nyertük, ámbar az egyiptomi államalapítást megelőző isten-dinasztiák 1780 évre számított uralkodása vagy félezred évvel hosszabb időre mutat. Manetho ugyanis Menától (Menes), az egyiptomi állam alapítójától Menkaurêig, kinek uralkodása 9-ik esztendejét a Szíriusz egy hajnali fölkelése után a Kr. e. 3009/3006-ik évre teszik, 979 esztendő¹⁾ számít, vagyis, ha Mena Kr. e. 3996/3993-ban kezdett uralkodni, ő előtte az istenek 1780 éves korszaka egész K. e. 5776-ig megy vissza.

¹⁾ Az I. dinasztiára esik 305, a II-ra 302, a III-ra 214, a IV. dinasztiából a Menkaurê előtti királyokra 158 esztendő.

Csakhogy itt számba kell vennünk azt a körülményt, hogy az istenek és az egyes dinasztiki uralkodási éveinek összegezéséből még korántsem következik, hogy az megfelel a valódi időtartamnak. Egyes dinasztiki egyidejűleg is uralkodhattak, s bár Mena volt az, ki Alsó- és Felső-Egyiptom egyesítése által megalapította az egyiptomi államot, nem kell azt hinnünk, hogy az egyesítés végleges volt; nagyon valószínű, hogy az, a mit az istenek uralmának neveztek, még a Mena utáni korszakba is benyúlt a Delta vidékén, s az 1780 éves ciklus igazán csak a piramisépítő nagy királyok korában végződött, a mikor az egyiptomi kultúra fejlődése önálló irányt vesz s megszűnik a khaldeai kultúrával való mindez ideig konstatalható összefüggése. Mert az istenek uralkodása alatt alig érthetünk egyebet, mint a dél-babyloniai ősrégi szent városokban székelő papfejedelmek uralmát, kiknek hatalmát Ukus hódításai közép-tengerig kiterjesztették. A kulturális befolyás huzamossága bizonyítja, hogy a Delta politikailag is Káldeához tartozott s az istenek vagy papfejedelmek uralmának véglegesen csak a IV. dinasztia első királya, Sznofru vetett véget, ki a Sinai félszigetig hatolt. Utódai, Khufu és Khefren azután a Deltában is megalapították a faraók hatalmát s nyilván erre vonatkoznak azok a görög írók által említett mondák, melyek a piramisépítő első királyok istentelenségéről beszélnek, a mi odáig fajult, hogy a templomokat is bezáratták. Ha tehát a IV. dinasztia uralkodásáig visszük le az istenek 1780 éves ciklusát, mivel Manetho adatai alapján Sznofru 166 évvel előzte meg Menkaurê 9-ik évét, vagyis Kr. e. 3170 körül kezdett uralkodni: a khaldeai uralom tartama a Kr. e. 5000—3200 közti időbe tehető.

E korszak régebbi felében, mely körülbelül ezer évig (Kr. e. 5000—4000) tartott, a Nilus völgyében lakó khámiták közt a politikai szervezkedésnek senmi nyomát nem találjuk. A legelső önálló államalakulás Felső-Egyiptomban Negadah vidékén történt, hol J. de Morgan hat ősrégi királyi sírt tárt föl, valószínűleg a Mena előtti korszakból.¹⁾ A királyi temető

¹⁾ Recherches sur les Origines de l'Égypte. 1. L'âge de la pierre
SZÁZADOK. 1899. VIII. FÜZET.

égetett durva téglából készült nagy derékszöget képez s a sírokban az ércnek semmiféle nyomát nem lehetett találni, az eszközök és fegyverek (kés, vakaró, nyílesűcs) kőből készültek. Hasonló az *Om el Gaab* nevű halom királyi temetője Abydos mellett, az ősi Thini város közelében, a honnan származott a monda szerint Mena. Ezt a temetőt Amélineau kutatta föl, s bár hasonló a negadaihoz, előhaladottabb fejlődési foknak felel meg; itt ugyanis az eszközök anyagául már a rezet is felhasználták, de azért még a kovából készült kőtörök is nagy számmal fordulnak elő. Itt tűnnek föl legelőbb a hieroglyph írás kezdetleges emlékei, melyeket Kurt Sethe betűzött ki.¹⁾ A föliatok valódi egyiptomi hieroglyphok, egyiptomi nyelven, a történeti idők királyainak czímeivel (a két korona egyesítője, Felső-Egyiptom királya, Alsó-Egyiptom királya), bizonyos tehát, hogy a Mena utáni korból valók, de a IV. dinasztia korából ismeretes fejlődési foknál kezdetlegesebbek s a királyi táblákon látható névrejtő gyűrű sincs meg. Sethe az egyik föliaton a Manetho által említett Miehais, egy másikon Usaphais, egy harmadikon Semempses nevét találta, a kik mindannyian az I. dinasztiahoz tartoztak. A Thini közelében levő abydosi királyi temetőben tehát a thinita dinasztia királyai temetkeztek, melyhez Manetho nemcsak az I. hanem a II. dinasztia is odasorolja, míg a III. vagy memphisi dinasztia temetkezési helye Memphis közelében volt, a melyet már a khaldeai lépcsőzetes négyszögű tornyokhoz hasonló s téglából készült piramis sírok jellemeznek. Ezek közt legismertebb Zoszer király szakkarai piramisa. E sírok tanúsága szerint a III. dinasztia idejében a kőeszközök használata hanyatlóban volt, s nemcsak réz, hanem már bronz tárgyak is nagy számmal fordultak elő, a minőket a kissé puha réznek ónnal való keverése által legelőbb a szumírok kezdtek használni Khaldeában.²⁾

et les métaux. 2. Ethnographie préhistorique et le tombeau royal de Négadah. Paris, 1896—97.

¹⁾ Die ältesten Denkmäler der Aegypter. (Zeitschrift für ägypt. Sprache, 1897. XXXV. 1. füz. 1. l.)

²⁾ Az érczek használata Európában csak Kr. e. 2500—2000 körül kezdődik a nyers vagyis vörösréz eszközökkel, Egyiptomban az I. dinasztia koráig megy vissza, Khaldeába pedig minden valószínűség szerint a szu-

Ebben foglalható össze vázlatosan az egyiptomi történet kezdetleges korszaka, melyben a khámita törzseknek a Mena nevéhez kapcsolt államalkotási szervezkedése és a szumír hódítások elleni visszahatása ugyanazon időtájban történt, a midőn magában Khaldeában a velük rokon semiták szintén életelt adnak magukról, és Szargon meg Naram-Szin alatt visszaszorítják a szumírokat s elő-ázsiai uralmuknak egy időre véget vetnek.

A fentebb már többször említett Ur-Gurra, Dungi, Gudêa stb. idejében, Kr. e. 3500—3000 körül, még egyszer sikerült a szumíroknak politikai hatalmuk kiterjesztése, s úgy látszik, ezen korszakban kelet felé Ázsia belsejébe is messze elhatoltak. Erre vall a khinai kulturának a szumír kulturával való összefüggése, a homman vették, mint *Rev. C. J. Ball* kimutatta,¹⁾ legrégibb írásjegyeiket, köztük az »arany« jegyét (khinaiban: *kin*, szumírban: *gu*—*kin*, vagyis a betűk elemei szerint: *ku*+*gin*), a mi egyúttal azt is mutatja, hogy az érczek feldolgozásának első ismeretét szintén szumír forrásból kapták; ugyancsak szumír eredetű a khinaiak 60-as ciklusba osztott időszámítása, valamint 60-as számrendszerük, s bizonyára a csillagászatban is a szumírok voltak a tanítóik.

Népek és eszmék surlódása hozta létre a civilizatiót, mely mindaddig fejlődik mélységében, és terjedelmében mindaddig növekedik, a míg újabb és újabb anyagot, újabb és újabb eszmét képes magába olvasztani. A hol ez megszűnt s valamely nép elzárkozik az idegen befolyások elől, ott a hanyatlás is mihamar következik s a már létrejött civilizáció is csak a formát őrzi meg, de elveszti termelő képességét. Azért volt

mirok vitték be, a kik az Altáji hegység vidékén termézetes állapotban találták s kezdetben nyilván csak mint a kőnek egyik nemét dolgozták föl eszköznek és fegyvernek. Az Altáji vidékére vezethető vissza az amerikai népek rézkulturájának kezdete is, a kik tudvalevőleg szoros faji rokonságban vannak a mongol race-hoz tartozó népekkel s az összes ethnographusok véleménye szerint Ázsia északkeleti részéből a jelen geológiai korszakban költöztek át Amerikába, hol a termérsz az északnyugoti hegységekben, tehát a bevándorlás legelső állomásain szintén nagy mennyiségben található. Az ázsiai és ausztráliai szigetvilág népei részben még ma is a kőkorból élnek. Afrika fekete népsége a réz- és bronzkort átugrotta, a kőkorból egyenesen a vaskorba jutott.

¹⁾ Proceedings of the Soc. of Bibl. Arch. 1890—1891. XIII. Part. 2, 6, 8.

oly végtelen lassu a haladás a történelem előtti időkben, mert az emberiség nagyon csekély száma megnehezítette a különböző néptörzsek egymással való érintkezését. Mert ne higyük azt, hogy volt valaha nép, mely a legkezdetlegesebb állapotokból a saját maga belső fejlődése által önnönmaga erejével hon-
takozott ki.

Minden népnek a kulturája egy másik népnek a megelőző kulturájából fejlett ki, s minden új nép hozzájárulásával bővült és emelkedett a régebbi kultúra. A nyugot-európai civilisációnak az arab és görög-római kultúra volt az alapja, ezeké az elő-ázsiai semiták, zsidók, phoenikek, asszíriaiak és babyloniak, azután a dél-európai és kisázsiai alaródiak, etruszok, pelasz-mykenek, lykiaiak, trójaiak és hittiták, meg a khámita egyiptomiak kulturája; valamennyi, a khinait is oda számítva, a szumír kulturának a továbbfejlesztése, ezt pedig minden valószínűség szerint egy déli tengeri és a hajózásban jártas népnek a kulturája előzte meg, melynek talán a közép- és délamerikai kulturák létrejövetelében is volt része.

Ilyenformán az emberi civilisációnak összes változata egy közös forrásra vezethető vissza, melynek hazája a déli félteke valamelyik, talán ma már nem is létező szigetén volt, hol az ember a kova és obszidián mellett legelőbb kezdett más egyéb kőnemeket is feldolgozni és csiszolás által eszközzé, fegyverré alakítani, legelőbb munkálta meg a földet, hogy termékeit élvezhesse, legelőbb emelt nagy kövekből épületeket, nem magának, hanem halottainak és isteneinek, s legelőbb kezdte megfigyelni a csillagokat, a minek szükségét először is csak egy szigetlakó nép érezhette, mely legelőször mert törekény sajkájával a tengerre szállni, a hol csupán a csillagok állása szerint volt képes magát tájékozni. Bizonyára nem egy sziget, hanem egész csoport volt az, hol a kulturának ezen elemei külön-külön, a viszonyokhoz és szükségletekhez képest más-más fajú törzseknél kifejtettek; az a sötétbőrű, magas, erős testalkatú s dolichokephal fejalkatú faj, mely aztán Khaldea legdélőbb részébe is átültette ezen kulturelemeket, a maga erejéből csak a vízen való közlekedés módjára jött rá, de ez által képessé vált arra, hogy más néptörzsek egy-egy találmányával megis-

merkedjék, azt elsajátítsa, s ezzel a saját kulturájának körét növelje és tágítsa.

Mindaddig, a míg tenger által körülzárt szigetekre szorítkozott ez a kultúra, nagyon egyoldalú maradt. Terjedelmének kibővüléséhez szükséges volt, hogy a szárazföld vadász törzsei is hozzáadják azokat az egészen másnemű viszonyok és szükségletek által létrehozott primitív kulturelemeket, melyeknek kezdete csakis tőlük indulhatott ki, minő az állatok szelídítése s további fejlődésben a pásztorkodás, valamint a társadalmi szervezkedésnek sokféle eleme.

Ezért látjuk mind az ó- mind az újvilágban, hogy a legelső civilisatiók és államalakulások földművelésre alkalmas talajon, a tengeri népek és vadásztörzsek találkozási pontjain jönnek létre. Ott cserélték ki egymással a népek a primitív életviszonyokból eredő ismereteiket, s egymással összeolvadva, a különböző tehetségek és hajlamok egymást kiegészítve és megtermékenyítve, megteremtették a civilisatiót.

NAGY GÉZA.